

Woord vooraf

In oktober 2014 startten we met veel enthousiasme het onderzoek naar de inbedding van emotionele ontwikkeling in de ondersteuning van personen met een verstandelijke beperking en de impact hiervan op de geestelijke gezondheid en kwaliteit van leven.

Het onderzoek naar de [inbedding van emotionele ontwikkeling](#) in de ondersteuning van personen met een verstandelijke beperking en de impact hiervan op hun geestelijke gezondheid en kwaliteit van leven. Het project werd gefinancierd met onderzoeksmiddelen van de Hogeschool Gent. Dit onderzoek was gericht op het valideren van de SEO-R (Schaal voor Emotionele Ontwikkeling-Revised), en het verder verankeren van de dimensie emotionele ontwikkeling in de ondersteuningspraktijk. Van dit laatste is deze publicatie het resultaat.

Volgens de definitie van de AAIDD is verstandelijke beperking niet louter een persoonskenmerk, wel het resultaat van een [complex samenspel](#) tussen mogelijkheden en beperkingen van een persoon en de eisen van de omgeving. Bovendien is niet enkel het cognitieve, maar ook het emotionele ontwikkelingsniveau een belangrijk element in diagnostiek.

Op 13 december 2006 keurden de Verenigde Naties het VN-verdrag voor Rechten van Personen met een Handicap goed. Het verdrag herinnert eraan dat alle mensenrechten volledig van toepassing zijn op personen met een handicap en dat er garanties moeten zijn op ondersteuning, rekening houdend met de specifieke behoeften. Ongetwijfeld zijn personen met een verstandelijke beperking en bijkomende psychische problemen daarin het meest [kwetsbaar](#).

In het geheel van de begeleidingspraktijk is de vraag naar **ondersteuning** en ondersteuningsstrategieën de meest cruciale vraag naast beeldvorming en diagnostiek. Ondersteuning wordt gedefinieerd als: “Resources and strategies that aim to promote the development, education, interests and personal well-being of a person and enhance human functioning” (Schalock et al., 2010, p. 224).

Tijdens het ontwikkelen en het schrijven hadden de onderzoekers één objectief voor ogen: een methodiek ontwikkelen waardoor begeleiders adequate ondersteuning kunnen bieden aan personen met gedragsproblemen, én rekening houden met het element **emotionele ontwikkeling**. Tijdens het actieonderzoek in woongroep Fuut van het O.C. Br. Ebergiste (Vurste) werd duidelijk dat de concepten emotie en emotionele ontwikkeling niet als loutere persoonskenmerken op zich staan, maar inherent deel zijn van de interactie tussen de persoon en de begeleider. Emotionele afstemming als actie komt hier op de voorgrond. Emotionele ontwikkeling, emotionele afstemming en emotionele beschikbaarheid zijn dan ook met elkaar verbonden in een onlosmakelijke triade van actie en reactie. Deze **triade zal** in haar intrinsieke betekenis in de verschillende hoofdstukken worden uitgewerkt.

De auteurs hebben bij het schrijven van dit boek geenszins beoogd een vaststaand protocol te ontwikkelen in de afstemming van emotionele verbinding, integendeel. De beoogde inzichten kunnen alleen beslist versterkt worden door eigen **creatieve** toepassingen en interpretaties. Dit is meteen een uitnodiging aan de lezer om de concepten emotionele ontwikkeling, emotionele beschikbaarheid en emotionele afstemming een zinnige plaats te geven in het geheel van de ondersteuningscontext.

In een eerste hoofdstuk geven we u een beschrijving van de problematiek van personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen. Vervolgens gaan we dieper in op het concept emotionele ontwikkeling in relatie tot deze doelgroep. Hoofdstukken drie en vier introduceren het begrip **mentaliseren** als een grondhouding in coaching, begeleiding en ondersteuning. Hoofdstukken 5 en 6 gaan dieper in op een uitgewerkte begeleidingsmethodiek waarbij de concepten emotionele ontwikkeling, emotionele verbinding en emotionele afstemming met elkaar verbonden worden. De laatste hoofdstukken handelen over een integratie (‘verbinding’) en moedigen reflectie aan in enkele slotbeschouwingen.

De auteurs hebben ieder een lange staat van dienst, expertise en/of academische kennis in de ondersteuning van mensen met een verstandelijke beperking

en bijkomende gedragsproblemen, zowel op het niveau van individuele begeleiding als op het niveau van teamcoaching. Hun brede ervaring en reflectie zijn weergegeven in elk hoofdstuk, waarbij zij de lezer telkens prikkelen met een kritische beschouwing in de confrontatie tussen theorie en praktijk.

We zijn bijzonder blij dat we dankzij het PWO-onderzoek gedegen experts konden samenbrengen, waarbij we een perfecte **verbinding** hebben kunnen leggen tussen **onderzoek en praktijk**. Dit boek heeft dan ook een bijzondere meerwaarde voor de verdere kennisontwikkeling en – verspreiding van E-QUAL, het expertisecentrum rond Quality of Life van de Hogeschool Gent.

*Prof. dr. Claudia Claes,
decaan Faculteit Mens en Welzijn Hogeschool Gent*

Inleiding

Dit boek brengt verslag van een praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek naar de **ondersteuning van begeleiders** van personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen. Een jaar lang sloegen vier onderzoekers van Hogeschool Gent (E-QUAL) hun tenten op in een residentiële woongroep van OC Br. Ebergiste (Fuut) en gingen aan de slag met een team van zes begeleid(st)ers, de orthoagoog en de coördinator. Met dit team werd een **intensief proces** gegaan van interviews, observaties, vormingen, inschalingen van emotionele ontwikkeling, reflecties, teamvergaderingen, intervisie, supervisie, team- en individuele coaching. In de monitoring en evaluatie van dit proces werd het traject als zeer succesvol ervaren.

Dit boek handelt over een bijzonder complexe en uitdagende doelgroep, met name personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen. De **meerlagigheid** bij deze problematiek kwam ook tot uiting bij het onderzoek en in de rapportage ervan in deze publicatie. Die meerlagigheid en vaak zelfs dialectiek zijn terug te vinden op verschillende vlakken:

- de persoon met een verstandelijke beperking in inter-afhankelijkheid met zijn/haar omgeving en ondersteuners
- de individuele relatie cliënt – begeleider versus het grotere team en de ruimere organisatie
- ondersteuning/coaching van de individuele medewerker versus het team
- reflecteren over de binnenkant van cliënten(zowel intuïtief (buik) als meer bewust (hoofd) en de consequenties hiervan voor de bejegening van begeleiders

- de noodzaak om een aantal tastbare probleemgedragingen te begrenzen versus een meer oplossingsgerichte, vanuit sterktes geïnspireerde benadering
- de vaak wat afgesloten microwereld van een zogenaamde GES¹-woongroep versus werken met kritische buitenstaanders
- de bewuste keuze voor actie-onderzoek waarbij theoretische verdieping en wetenschappelijk onderzoek hand in hand gaan met samen denken en werken in de praktijk.

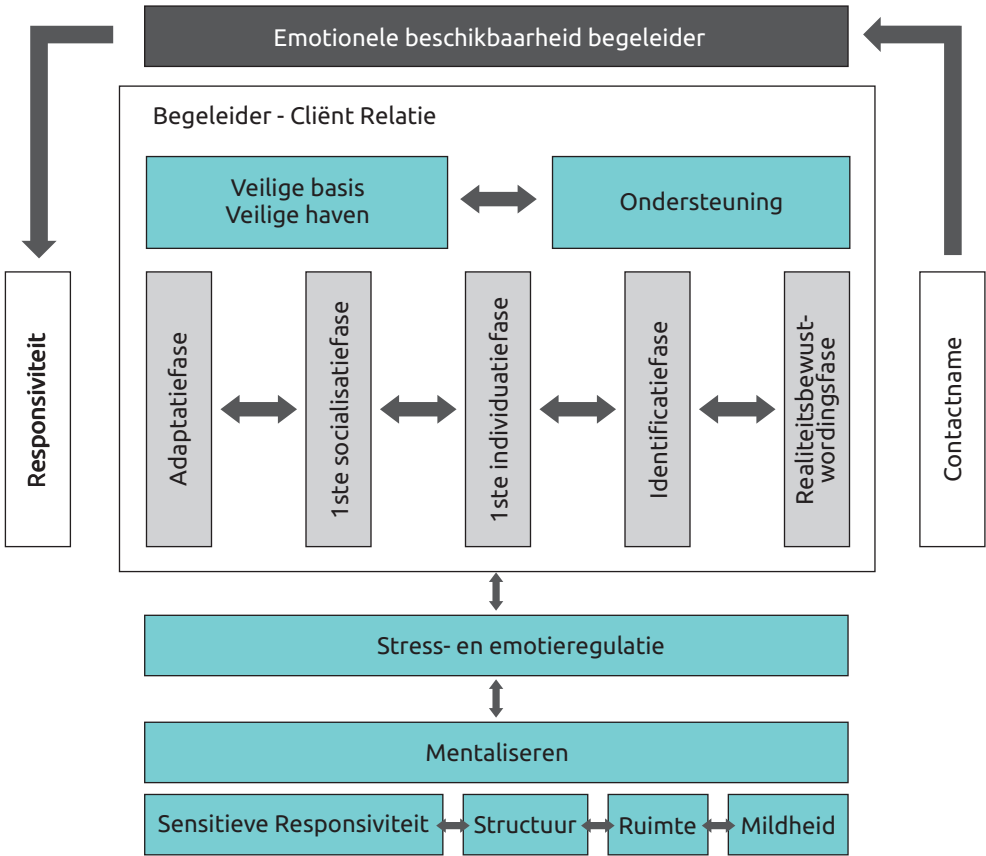
Dit boek heeft meerdere ambities. Het wil de gevoeligheid in het veld aansterken ten aanzien van de intrapsychische kwetsbaarheid van deze doelgroep. Daarom werd voluit gekozen voor een **ontwikkelingsdynamische benadering**, met een centrale plaats voor de emotionele ontwikkeling van personen met een verstandelijke beperking. Vervolgens wil dit boek de directe begeleiders van deze cliënten opwaarderen en ondersteunen. Zowel onderzoek als praktijk wijzen uit dat begeleiders die zich haarfijn kunnen **afstemmen** op basale emotionele behoeften van cliënten (door emotionele beschikbaarheid, eigen stressregulatie en door mentaliseren) een positieve invloed hebben op probleemgedrag, geestelijke gezondheid en kwaliteit van bestaan van cliënten. Deze afstemming bevordert bovendien de professionalisering en arbeidssatisfactie van begeleiders. We zouden hierbij een slogan kunnen lanceren: begeleiders maken echt wel het verschil. Daarom verdienen ze ook meer waardering en ondersteuning.

In dit boek wordt een verslag gegeven van een dergelijk ondersteuningstraject, over hoe dit er kan uitzien en wordt een concrete **praktijkgerichte methodiek** aangeboden. Het risico bestaat dat bij het lezen van het project in woongroep Fuut het idee ontstaat: “dit was niet representatief”; “dergelijk intensief traject met vier onderzoekers kan normaal gezien niet met de beschikbare middelen in een doorsnee organisatie”. We willen nochtans de lezers en de organisaties uitdagen om dit niet impulsief te besluiten en zo niet meer te investeren in coaching van hun medewerkers. Er zijn allerlei deelaspecten die wel te realiseren zijn en het gaat eigenlijk om de keuze die het beleid van een organisatie wel of niet maakt.

De laatste doelstelling van dit boek is het **verbinden** van meerdere lagen, perspectieven, dimensies. We richten ons in het bijzonder op de emotionele ontwikkeling van cliënten zoals beschreven door Došen (2015) enerzijds, en op

1 GES' is een in Vlaanderen vaak gebruikte afkorting voor 'Gedrags- en Emotionele Stoornissen'.

stressregulatie, mentaliseren en emotionele beschikbaarheid bij begeleiders, zoals ontwikkeld door De Belie (2015) anderzijds. Figuur 1 kan dan ook gezien worden als de visuele weergave en synthese van zowel het theoretisch construct als de uitwerking ervan in praktijk.

Figuur 1. Emotionele ontwikkeling in verbinding

Zoals hierboven beschreven hebben we als onderzoekers en coaches gekozen voor het ontwikkelingsdynamisch perspectief en een **oplossingsgerichte ondersteuning** van professionals. Hiermee pretenderen we zeker niet dat dit het enige zaligmakende model is, maar het is wel een keuze met consequenties. Onmiskienbaar kunnen zowel ten aanzien van de doelgroep als ten aanzien van competentie management van begeleiders, even waardevolle, andere richtingen bewandeld worden.

De opbouw van het boek verdient een zekere toelichting. Als auteurs moeten we erkennen dat we aanvankelijk een bescheiden werk voor ogen hadden, beperkt tot een soort praktijkgids om begeleiders te coachen. Het is evenwel uitgegroeid tot een volwaardig handboek met, naar ons aanvoelen, voor elk wat wils. De lezer kan dus keuzes maken.

Het eerste deel behandelt voornamelijk de **theoretische kaders**, weliswaar doorspekt met voorbeelden. Achtereenvolgens wordt de doelgroep (Hoofdstuk 1) beschreven, de 'state of the art' van de ontwikkelingsdynamische benadering van emotionele ontwikkeling (Hoofdstuk 2), mentaliseren als dialoog tussen buik en hoofd (Hoofdstuk 3) en mentaliseren en emotionele beschikbaarheid als leidraad voor coaching (Hoofdstuk 4).

Deel 2 beschrijft zeer systematisch **het proces van** de ontwikkeling, evaluatie en bijsturing van de ondersteuningsmethodiek (Hoofdstukken 5 en 6). Als model voor leren en coachen wordt gebruik gemaakt van het HILL-model (Dochy, et al. (2015)). In Hoofdstuk 6 vindt de lezer de illustratie van het traject, zoals het werd getry-out in woongroep Fuut. Binnen dit traject werd ook een beroep gedaan op twee externe experts, met name Chris Van Dam en Arno Willems. In dit hoofdstuk is ook meer ruimte voor de subjectieve perceptie van de verschillende medewerkers van Fuut en worden zij meer aan het woord gelaten. Een aantal kwalitatieve onderzoeksgegevens worden daaraan toegevoegd.

Het boek wordt afgesloten met een besluit met aanbevelingen tot organisaties en teamleiders en een **verbindende beschouwing** door Johan De Groef.

Een laatste aanbeveling bij dit boek is de oproep om, bij het doornemen en bij het toepassen van de methodiek, gebruik te maken van de erbij horende afbeeldingen en schema's. Dit didactisch materiaal, net zoals het reflectiespel **MENTEMO**, kunnen zorgen voor verbinding en voor het mentaliseren.

Tot slot willen we een aantal groepen en mensen expliciet bedanken. Eerst en vooral Hogeschool Gent, Faculteit Mens en Welzijn (Vakgroep Orthopedagogie) die het ons financieel mogelijk maakte dit praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek uit te voeren. Als onderzoekers vonden we gastvrij onderdak bij E-QUAL (Expertisecentrum Quality of Life). We danken alle collega's, in het bijzonder Joan Lesseliers en Jesscia De Maeyer, voor de enthousiaste ondersteuning op verschillende gebieden. Onze grootste dank gaat uit naar OC Broeder Ebergiste, woongroep Fuut: de bewoners, de familie/vertegenwoordigers, het team (Evert, Karel, Eveline, Lore, Nele, Tine, Sabrine en Bart) en de directie. Vervolgens was het ons, als redacteurs, een genoeg een beroep te kunnen

doen op een aantal medeauteurs: Anton Došen, Chris Van Dam, Arno Willems en Johan De Groef. Tot slot gaat onze dank uit naar wie bereid was onze teksten, schema's en figuren kritisch na te lezen en te voorzien van feedback, nl. prof. dr. Nicole Vliegen, prof. dr. Stijn Vandeveld, Mieke Leroy, Fien Van Wolvelaer, prof. dr. Filip Dochy en prof. dr. Mien Segers, (schoon)mama's Annie Delva en Marleen Pauwels, en ook Bart Vermeersch, onze immer beschikbare IT-lijn.

Filip Morisse, Erik De Belie, Mieke Blontrock & Jolien Verhasselt